

Tabulka Ze ha-šulchan, Čechy, druhá polovina 18. století / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 177.937

Když v polovině 90. let začali pracovníci Židovského muzea v Praze vyzvedávat z půd synagog rozpadající se svazky knih a fragmenty nejrůznějších textilií, ocitli se v podobné situaci jako Solomon Schechter, který sto let před tím objevil genizu synagogy ve Fustátu poblíž egyptské Káhiry. Tato největší a nejznámější geniza světa vydala asi 400 tisíc fragmentů rukopisů a tisků v různých židovských jazycích, texty náboženské, filozofické, i lékařské a také archiválie všeho druhu, materiál z tisíce let židovských dějin, který zásadně změnil pohled na středověký a raně novověký svět. Nálezy z půd českých a moravských synagog jsou skromnější. Přes 3000 předmětů datujeme převážně do 18. a 19. století, výjimečné jsou nálezy starší (16.– 17. století). Předměty pocházejí z 13 lokalit českých a moravských regionů, z menších měst a vesnic, jako je Luže, Rychnov nad Kněžnou, Březnice, Kdyně, Zalužany či Holešov. Místní synagogy procházely v 90. letech 20. století rekonstrukcemi a to, co po staletí leželo na jejich půdách, bylo bezprostředně ohroženo – tak začal jeden z nejdobrodružnějších aktuálních projektů Židovského muzea v Praze.

Cidákl, vesta přešitá z talitu, před restaurováním a po něm, Čechy, 18. století / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 178.570

TAJEMSTVÍ PŮDY

Poznejte výjimečné nálezy z českých a moravských synagog

Projekt Židovského muzea v Praze
Tajemství půdy je podpořen
Fondy EHP 2014 – 2021

www.fondyehp.cz/kultura

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

ŽIDOVSKÉ
MUZEUM
V PRAZE

Tajemství Půdy

Purimová maska, Holešov, 19. století / Geniza synagogy v Holešově / ŽMP, inv. č. 178.999

Modlitební kniha Siftej ranenot (fragment), tisk Chajim ben Cvi Hirš, Fürth, 1764 (?) / Geniza synagogy v Rychnově nad Kněžnou / ŽMP, inv. č. 180.599/01-11

Svítek Tóry (fragment), Čechy, 19. století (?) / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 179.652/01,02

Kratknot, Čechy, 19. století / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 179.299

Nizký nazouvací střevíc bez šněrování, Čechy, 19. století (?) / Geniza synagogy v Rychnově nad Kněžnou / ŽMP, inv. č. 180.283

Kalamář, střední Evropa, 18. – 19. století / Geniza synagogy v Holešově / ŽMP, inv. č. 180.405

Malý talit (talit katan), Čechy, 19. století / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 178.683 / Některé malé tality mají z dosud nezjištěných příčin přetočené jedno ramínko.

Dětská kožená botka, Čechy, 19. století / Geniza synagogy v Březnici / ŽMP, inv. č. 179.424

Amulet pro novorozenceho chlapce (kimpetbrivl, kindbetbrieff), Sulzbach, 18. století (?) / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 178.801 / Amulet obsahuje biblické verše, Ex 22:7 a Zalm 121, andělská jména Sanoj, Sansanoj, Semangolof a také hebrejská jména Samriell a Chasdiell. Zachycený příběh vypráví hebrejsky a jidiš o démonce Lilil a jejím setkání s prorokem Eliášem. Na jeho otázku, kam jde, Lilil odpovídá, že jde ukrádat dítě tě a tě rodičce, aby mu pila krev, sála morek z kostí a jedla jeho maso. Prorok Eliáš jí v tom pochopitelně zabrání, a aby Lilil unikla jeho klebtě, prozradí mu 14 svých tajných jmen, pomocí nichž jí lze zahnat. V horní části amuletu je v kartuši vyobrazena obrázka, na bocích pak Adam a Eva.

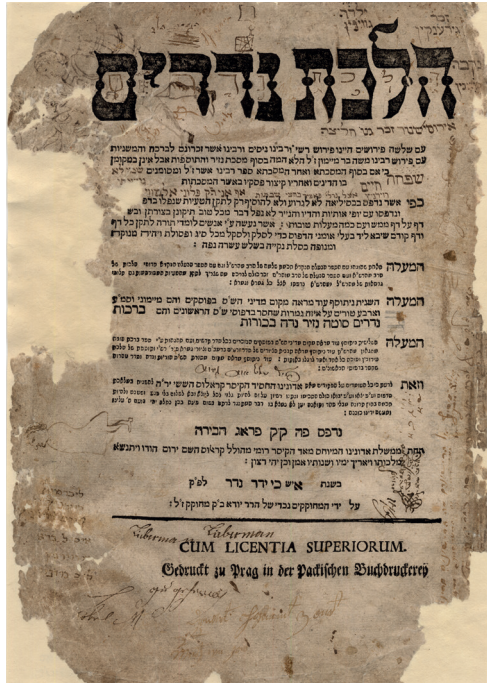
Co je geniza? Je to náboženské nařízení ochraňovat Boží jméno a vztahuje se na všechny písemnosti, které jedno z Božích jmen obsahují, tedy především velké pergamenové svitky Tóry, pěti knih Mojžíšových, dále drobné svitky vkládané do krabiček modlitebních řemínků (*tfilin*), svitky používané do schránek na veřejných dveřích (*mezuzot*) a amulety. Když tyto předměty dosloužily, bylo třeba je odložit tak, abychom vlastní rukou nezničili Boží jméno, aby se takový předmět mohl rozpadnout sám. A k tomu sloužily právě půdy synagog – uzavřené, veřejně nepřístupné prostory, kam místní židovská komunita odkládala nejen opotřebované svitky a modlitební knihy, ale i další předměty používané v synagoze i mimo ni.

Vedle textových památek s Božími jmény se na půdách ocitly i textilie, které chránily a zdobily svitky Tóry. Především jsou to povijany na Tóru, které svitek obepínaly, a dále synagogální pokrývky, na které se pokládal rozvinutý svitek, z něž se četlo. Tyto textilie byly svitku nejbliž a díky dotyku s posvátným Božím jménem na ně přecházela část jeho svatosti. Když dosloužily, nemohly tedy skončit v běžném odpadu a jejich cesta vedla podobně jako cesta svitků – do genizy. Svitku se dotýkaly i pláštiky na Tóru, které halily zavinutý svitek ve svatostánku (*aron ha-kodeš*). Méně často v genizách nacházíme synagogální opony a drapérie, zakrývající svatostánek. Naopak časté jsou v genizách osobní rituální textilie jako malé tality a sáčky na modlitební řemínky.

Nejčastějšími textovými nálezy z geniz jsou modlitební knihy, a to jak pro všední den (*sidury*), tak pro svátky (*machzory*). *Sidur* je nejrozšířenější židovskou knihou vůbec: měl-li žid jen jednu jedinou knihu, byl to právě *sidur*. Tato kniha je průvodcem běžným dnem i celým židovským rokem. Zároveň je i antologie historických i poetických textů, mystických i etických pasáží a praktických pokynů. Kromě modliteb obsahuje například požehnání k různým každodenním činnostem, někdy je k *siduru* připojena celá kniha žalmů, týdenní úseky textu Tóry (*parašot*), a také *micvoť*, nařízení. Některá vydání obsahují i židovské kalendáře, nebo *hagady*, texty pro domácí obřady spojené s oslavou svátku Pesach. Vlastníci těchto knih si do nich často vkládali modlitby, tištěné i rukou psané, které v daném vydání postrádali. Běžné jsou také vpisky o rodinných událostech, např. data narození a úmrtí rodinných příslušníků.

Synagogální opona, Čechy, 1652 / Geniza synagogy v Luži / ŽMP, inv. č. 178.691

Hilchot nedarim, fragment tisku Babylonského talmudu, Praha, 1739 / Geniza synagogy v Rychnově nad Kněžnou / ŽMP, inv. č. 180.853 / Vlastnický přepis pana Icaea Epsteina.

Genizové nálezy jsou rovněž autentickými průvodci židovskými svátky. Nalezený opracovaný beraní roh se měl stát *šofarem*, nástrojem, jehož zvuk vybízí k pokání na vysoké svátky, v období mezi *Roš ha-šana*, židovským Novým rokem, *Jom kipur*, Dnem pokání. K *Sukot*, svátku stánků, odkazují v genize zejména nenápadné svazčky vrbových proutků, *aravot*, jež jsou součástí *arba minim*, tedy svazku čtyř druhů rostlin, kterými se na tento svátek třese během předepsaného rituálu. Svátek *Purim* je v genize zastoupen jak texty biblické knihy Ester, tak i unikátní maskou. Součástí tohoto svátku je totiž kromě společného předčítání celého svitku Ester veselá oslava spojená s popíjením a nošením masek a také lidovými hrami na motivy příběhu záchranu židů za vlády krále Achašveroše a jeho židovské manželky Ester. I tyto hry zanechaly stopu v knižní produkci nalezené v genizách.

Genizám často vdčíme za historické předměty, které jinak získáváme jen stěží: jsou to pro české země specifické tabulky ze *ha-šulchan*, nazývané podle prvních slov biblického verše: „Toto je stůl (hebr. ze *ha-šulchan*), který je před Hospodinem.“ Tyto tabulky mohly zdobit sváteční stůl, spíše však ležely na modlitebních či čtecích pultících v synagogách; o používání těchto tabulek stále víme velmi málo.

Geniza je v prvé řadě institucí náboženskou. Mezi stovkami modlitebních knih a desítkami svitků se však objevují i předměty, které s náboženstvím nemají žádnou zřejmou spojitost. Je jich výrazně méně než hebrejsky psaných knih a rituálních textilií, zároveň však jejich množství není zanedbatelné. Navíc sobě podobné předměty nacházíme v různých genizách, což potvrzuje, že jejich uložení zde není náhodné. Nejpozoruhodnější je především množství obuvi různého typu a z různých materiálů. Vždy jde o obuv nošenou, použitou. Boty jsou častěji jednotlivé, objevují se však i v páru. V tradičních náboženských písemných pramenech pro tuto praxi nenacházíme žádné vysvětlení. Zdá se, že možné výklady bude třeba hledat i mimo rámec tradičního judaismu: obuv někdy zazdívali do základů budov nebo ke komínu ti, kdo věřili, že takto dům ochrání, podobně jako ostré předměty z kovu či nádoby a lahvičky. Toto vysvětlení nemá oporu v judaismu, můžeme zde však předpokládat vliv okolní nežidovské společnosti. Pohled na půdy synagog ukázal, že s fenoménem genizy se stále pojí mnoho otázek. Jedním z úkolů Židovského muzea v Praze je hledat na ně odpovědi.